

TANZİMAT DEVRİNDE DOBRUCA'DA İSKÂN FAALİYETLERİ

Dr. Abdullah SAYDAM

Osmanlı Devleti'nin iskân politikasında Tanzimat devrinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira kendilerini, uzun yıllar boyunca biriken meseleleri çözebilecek yetki ve liyakatta gören devrin yöneticilerinin üzerinde hassasiyetle durdukları problemlerden biri de düzenli bir iskân politikasının tesbiti ve tatbiki idi. Bu yıllarda bozulan iskân sisteminin yeniden sağlıklı bir yapıya kavuşturulması devlet ve toplum düzeninin aksayan yönlerini ortadan kaldırmak için gerekli adımlardan birini oluşturmaktaydı. Nitekim Sultan II. Mahmud, Bosna eyaletinde çıkan ayaklanmaların bastırılmasından sonra, burada lüzumlu gördüğü reformların tatbik edilmesi için gönderdiği talimatta, eski iskân nizamının tekrar ele alınarak tanzim edilmesini emretmişti (1).

Bu dönem **İskan Politikasının hedefi**; öncelikle muhtelif savaşlar dolayısıyla **Muhâcir** durumuna düşen müslim ya da gayrimüslim Osmanlı tebâsı ile Osmanlı Devleti'ne ilticâ eden yabancı uyruklu kimseleri boş, verimli ve problemsiz mahallere yerleştirmek idi. Ayrıca asayişin temini, vergilerin artırılması ve usûlüne uygun biçimde toplanması, orduya alınacak asker sayısının yeterli hale getirilmesi için 1840'lardan itibaren konar-göçer aşiretlerin Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskân edilmeye çalışılması da tanzimat devri iskân politikasının diğer bir yönünü teşkil etmektedir.

Bab-ı Ali iskân meselesini; ırk, din, mezhep ayırımı yapmadan maddî kaynakların kullanımını artırıcı, refah ve servet kazanmayı temin edici, insanî bir hayat sürdürmeyi sağlayıcı yöntem olarak ele alıyordu. Böylece kişilerin mutluluğunun sağlanmasının yanısıra, **Çukurova, Uzunyayla, Konya Ovası ve Dobruca** gibi geniş ve verimli alanların şenlendirilmesi cihetine gidiliyordu.

Tanzimat devri iskân politikasının tatbik edildiği yerler arasında sık sık ele alınan bir saha olan **Dobruca ovası**; Balkan Yarımadası'nda yer almakta olup bugünkü Romanya ile Bulgaristan arasında bölünen kuzey tarafı, Tuna nehri deltasını oluşturan kolların parçaladığı plato görünümündeki geniş sahadır. Dobruca'nın doğusunda Karadeniz, kuzeyinde ve batısında Tuna nehri bulunmak-

(1) Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul, 1966, s.39.

tadır. Güney sınırı konusunda ihtilâf olmakla birlikte genellikle Balçık-Pazarcık-Tutrakan hattı kabul görmektedir (2). 23.000. km²'den fazla yüzölçümü olan bölgenin kuzeyinde yer alan Babadağı, Maçın, ve Tulça çevreleri dağlık ve ormanlıktır. Buralarda su diğer yerlere nazaran daha boldur. İç bölgeler genellikle susuz olup toprağı kumlu ve kireçlidir. Seyrek şekilde dağılmış olan köylerdeki ahali pek derin kuyular açarak su ihtiyacını karşılamaya çalışmaktaydı(3). Buna rağmen toprağın bir hayli verimli olduğu anlaşılmaktadır. Şemseddin Sami'nin belirttiğine göre; iç bölgede otlar gayet yüksek olup ahalinin topladığı cüz'î miktardan mâdâsı beher sene tutuşup yanmaktaydı (4). Bölgenin güney ve bilhassa güneybatı tarafları bayırlık ve ormanlık olup Güneybatı Dobruca Deliorman diye tanınmaktadır. Tuna mecrasına ve denize yakın yerlerde birtakım göller bulunmakta ve suların yükselmesi ile buraları sel basıp bataklıklar oluşturarak sıtma hastalığının yayılmasına yol açmaktaydı(5).

1417'de kesin şekilde Osmanlı hâkimiyetine sokulan ve 1877'ye kadar bir Türk eyaleti olan Dobruca, buradan kuzeye yapılan seferlerde harekât üssü olarak kullanıldı. Bilhassa Babadağı, bu seferlerde yığınak merkezi yapılmıştı. Dolayısıyla XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren burası Türk-Rus mücadelelerinin gerçekleştiği alanlardan birisi haline gelmişti. Böylece sık sık işgale uğrayan Dobruca'nın rûfusu azalmış, meskûn yerler tahrip edilmişti. Meselâ Kırım Savaşı'ndan sonra Mecidiye'nin kurulduğu Karasu bölgesinin eski bir yerleşim birimi olduğu anlaşılmaktadır. 1856 yılında bölgede iskân memuru olarak çalışan Numan Efendi buradan bahsederken " Dobruca'nın vasatında kâin Karasu denilen mahal, vaktiyle bir şehri ma'mûr olduğu asâr-ı binâsından nümâyân ve rivayet-i vâkıya göre 1203 (1788- 1789) tarihinde vuku bulan sefer-i hümâyunda ahalişi perişân (olmuştur)..." demektedir (6).

Ruslar ilk defa 1768-1774 seferinde Dobruca'ya ayak bastılar.

(2) Aurel Decei, "Dobruca", *İslâm Ansiklopedisi*, III. C., İstanbul, 1964, s. 629'da 1913-1940 yılları arasındaki Romanya-Bulgaristan siyasi hududunun güney sınırı sayılmasının icap ettiğini ifade etmektedir.

(3) Hatta Varna muharebesinde Hıristiyan ordularının susuzluktan pek fazla ıstırap çektikleri rivayet olunmaktadır, Decei, A.g.e., s. 629.

(4) Şemseddin Sami, *Kamûsu'l-A'lâm*, III.C., İstanbul, 1308, s. 2169-2170, Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ankara, 1987, s.36'da; Kırım Savaşı'na Fransız askerleriyle birlikte katılan Camille Allard'ın "yabani otlar o kadar büyümüş ki, içine giren atlı insanlar bile görünmüyor. Bu manzara batı memleketlerinde görülmuş bir şey değildir. Dobruca'da toprağın ot yetiştirme kuvveti o derece fazla idi ki, 1855 yılında Fransız askerleri 10 km²'lik araziden 100.000 ton yeşil ot biçtiler" dediğini yazmaktadır.

(5) Ş. Sami, A.g.e., s. 2170.

(6) BA, *İrade-Dahiliye*, No:22844.

Sonraki seferlerde de aynı durumun söz konusu olmasına rağmen özellikle 1809'dan itibaren yapılan işgaller tamiri imkansız denecek derecede ağır tahribat ile sona ermekteydi. XIX. asır başlarında Rusya, artık Balkanlara yerleşmeyi devletin resmî politikası olarak uygulamaya çalıştı. Bunun en önemli belirtisi 1809'larda yapılan barış görüşmelerinde Rusya'nın en azından Kuzey Dobruca'yı istemesi idi. Ancak Sultan II. Mahmud, Türkler ile meskûn bir vilayetin Rusların eline geçmesine muvafakat etmemiş, para ve techizât noktasına rağmen ordunun başına geçip memleketi müdafaaya hazırlanmıştı. Nihayet Avrupa'daki gelişmeler dolayısıyla Ruslar; 28 Mayıs 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile Dobruca'yı tekrar iade etmişlerdi. Fakat çok geçmeden patlak veren 1828-1829 savaşı Rus ordusunun Mankalya'ya kadar bütün Dobruca'yı işgali ile nitelenmiştir(7).

Bu savaş sırasında Rus ordusunun Dobruca, daha doğrusu bütün işgal edilen yöre halkına yönelik zulümleri; eşine ender raslanır derecede acımsız olmuştur. Halkın elindeki araba, hayvan, ev eşyası ile birlikte yiyecek maddelerine el konulmuş, bu yüzden büyük ölçüde can ve mal kaybına meydana gelmiştir. Bunun üzerine bir kısım halk dağlık ve ormanlık alanlara çekilirken, diğerleri de bağ, bahçe ve evlerini terkederek Şumnu gibi işgale uğramayan mıntıklara perişan şekilde göç etmek mecburiyetinde kalmışlardı(8). Öte yandan Rusya, Osmanlı Devleti aleyhinde yaptırdığı propagandalarla reâyâyı, vehimlendirip korkutmak ve birtakım vaatlerde bulunmak suretiyle kendi ülkesine göç ettirmeye çalışıyordu.(9) Buna karşılık Osmanlı hükümeti bir taraftan diplomatik yollarla Edirne Anlaşması'nın ilgili hükümlerine aykırı olan bu faaliyetleri protesto ederken, diğer taraftan da reâyânın can, mal ve ırzlarının muhafaza edileceği konusunda güven vererek onların kendi vatanlarında kalmalarını temin etmeye çalışıyordu. Bunlardan çifti olmayanlara çift, zahiresi olmayanlara da zahire verileceği ve ayrıca vergi muafiyeti tanınacağı ilan edilmekteydi. Meselâ 1838 senesinde, daha önce Osmanlı tebâsı iken Rusya'ya göç edip bilhare pişmanlık duyarak Osmanlı Devleti'ne ilticâ talebinde

---

(7) Decei, A.g.e., s.635-639.

(8) Ufuk Gülsoy, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'de Rus İşgaline Uğrayan Yerlerin Durumu", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989)*, İstanbul, 1990, s. 22-25; Ülküsal, A.g.e., s.36.

(9) Benzer politika yine bu tarihlerde Doğu Anadolu'daki Ermenilere yönelik olarak da icrâ edilmeye çalışılmış ve önemli sayıda Ermeni, Rusya'nın Kafkasya'daki topraklarına nakledilmişti. Bkz. Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı - Rus Savaşında Anadolu'dan Göçürülen Ermeniler", *Belgeler*, XIII.C., Sayı 17 (Ankara, 19..), s.365-434.

bulunan Bulgarlardan, dönüş tarihinden başlamak üzere üç sene cizye ve sâir vergilerin alınmaması kararlaştırılmıştı(10).

Dobruca'nın stratejik konumundan dolayı gelişmesini ve bir an önce düzene sokulmasını isteyen Sultan II. Mahmud, 1837'de buraya bir de gezi yapmıştı(11).

Tanzimat yıllarında savaşların doğurduğu zararlara rağmen Dobruca daima bir müslüman diyarı durumundaydı. Bununla birlikte göçler ve iskân faaliyetleri etnik bakımdan buraya bir çeşitlilik kazandırmıştı(12). Bölgede yaşayan Bulgar, Romen ve Türk nüfusun yanısıra Petro ve Katerina'nın reformlarından kaçıp Dobruca'ya sığınan çok sayıda Rus ve Kozak göçmeni bulunmaktaydı(13). 1771-1772 yılları arasında bölgeye yerleştirilen Agnad Kozakları'na uzun yıllar sonraları dahi devam eden vergi ve cizye muâfiyeti tanınmıştı (14). Bilhassa savaşların yol açtığı problemler yüzünden bölgedeki Türk ve müslüman nüfusun sayısı gittikçe azalmaktaydı. Halbuki burasının Türk- İslâm nüfus ile meskûn kılınması hem hudut bölgesi olması açısından hem de ziraat bakımından büyük önem taşımaktaydı.

Dobruca'nın genelde susuz ve ağaçsız olmasına rağmen İstanbul'un beslenmesinde mühim bir rolü olduğunu görüyoruz. Hatta Sultan Abdülmecid, "... beyândan müstağnî olduğu üzere Dobruca ovası asitâne-i saâdetimin kileri mesâbesinde olarak mezzûâtının vaktiyle biçilüb cem' ve idhârı..." hususunu bölgedeki yöneticilere sıkı sıkıya tenbih etmek ihtiyacının hissetmekteydi(15).

Toprağın verimli oluşundan dolayı Dobruca halkının yetişen ürünü toplayamaması dikkat çekmektedir. Bu yüzden mahsulün toplanması için çevre kaza ve sancaklardan ameleler getirilmekteydi. Buna dair çok sayıdaki belgeden biri Varna muhafızı olup aynı zamanda Dobruca'nın mahsûlâtını toplamakla yükümlü olan Hasan

(10) Geniş Bilgi için bkz. Güsoy, A.g.m., s.28-35.

(11) Decei, A.g.m., s.639.

(12) Silistre Valisi Said Paşa'nın büyük çiftliklerini idare etmiş olan Rumen Ionescu dela Brad, 1850'de Tulça ile Silistre-Balçık arasında 388 köyü gezmiş ve bu köylerde 4.800 Türk, 3656 Rumen, 2.225 Kırım Türkü, 2214 Bulgar, 1092 Kozak, 747 Lipovan (Deltadaki Rus balıkçıları), 300 Rum, 212 Çingene, 140 Arap, 126 Ermeni, 119 Yahudi ve 59 Alman aile tesbit etmişti. Decei, A.g.m., s.640-641. Bu hususta ayrıca bkz. Kemal Karpat "Ottoman Urbanism: The Crimean Emigration to Dobruca and The Founding of Mecidiye (1856-1878)", *International Journal of Middle East Studies*, Sayı 17 (Cambridge, 1985), s.4.

(13) Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmanlı, İ.C., İstanbul, 1983, s.152.

(14) BA, İrade-Meccis-i Vâlâ, No:15838, Lef-2. Lef-3'te ise bu Kozaklardan Dobruca ve Hüdavendigâr havalisinde yaşayanlara çeşitli tarihlerde tannan imtiyazlarla ilgili yazıların suretleri bulunmaktadır.

(15) BA, Cevdet, İktisat, No:2067 (Evası-ı Ramazan 1266)™

Bey tarafından merkeze yazılan Evâhir-i Zilkade 1246 (Mayıs 1831) tarihini taşımaktadır. Hasan Bey bu yazısında Dobruca'daki zahirenin toplanabilmesi için Tirnova (Tirnovi) ve çevresinden üç bin orakçı amelenin gönderilmesi talebinde bulunmaktaydı (16). Bu durumun önceki yıllarda da aynı şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim buna dair Varna meclisince hazırlanan 23 Cemaziyelahir 1266 (14 Mayıs 1850) tarihli mazbatada bölgeye "lüzumu miktar orakçı ve tırpancı amelesinin beher sene Tirnovi ve sâir mahallerden bâ-emr-i âli celb ve mahall-i mezkûre sevk ve tisyânı mu'tâd-i kadîmeden bulunmuş..." denilmektedir(17). Dobruca'ya gönderilecek olan amelenin işe güce yaramaz esnâf takımından, ya da kendi memleketlerinde ziraatle uğraşanlardan değil de, orakçılık sanatını bilen işsizlerden olması; ücretlerinin hakkaniyetle tesbit edilip hemen ödenmesi; kimseye haksızlık yapılmaması ve yolda herhangi bir uygunsuzluğa mahal verilmemesine dikkat olunması mahallî idarecilere bildirilmekteydi(18).

Bu demektir ki; Dobruca ovası hem stratejik ve askerî bakımdan, hem de ekonomik açıdan iskâna açılması gereken bir bölge idi. Dolayısıyla iskân edilmesi gereken gruplar söz konusu olduğunda Bâb-ı Ali'nin ilk olarak ele aldığı yerlerin başında buranın gelmesi pek şaşırtıcı değildir. Gerçekten Tanzimat yöneticilerinin düşüncelerinin de bu merkezde olduğunu görmekteyiz.

Nitekim daha önceleri Beriyetü's - Şam'dan getirtilip İstanbul'daki Kilimhâne'de istihdâm edilen bir grup Arap aileye ihtiyaç kalmayınca münasip bir yere yerleştirilmeleri bahis konusu olduğunda; toplam sayıları 558 olan Araplar, Arabistan dışında Anadolu veya Rumeli'nin herhangi bir yerine yerleştirilmeye razı olacaklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine çiftçilik ve köy hayatında gerekli olan sanatı bilen bu kişilerin 1843 yılında Dobruca'da iskân edilmeleri kararlaştırıldı. Bunlar için Pazarcık kazası civarında ve Pazarcık- Karasu köprüsü yolunun iki tarafında yer alan; dağa ve ormana dört saatten fazla uzak olmayan, havaca itidalli olan yerlerde sekiz köyün inşâsına başlandı. Bu köylerin isimleri ile kaç hânedan ibaret oldukları aşağıdaki tabloda gösterilmekte olup köylerin arasındaki mesafenin de 15-20 saat kadar olmasına dikkat edilmişti (19). Söz konusu hânelerden, bedeli daha sonra hazine tarafından

(16) BA, Cevdet, İktisat, No:1966.

(17) BA, Cevdet, İktisat, No: 708; 2067.

(18) BA, Cevdet, İktisat, No: 2067.

(19) BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, No:946; Cevdet-Dahiliye, No:632, Bu Araplara sonradan 17 kişi daha katılmıştı. Cevdet-Dahiliye, No:10085.

Köyün Bağlı Olduğu Merkez	Köyün Adı	Hâne Sayısı
PAZARCIK	İlbeyi	18
	Aydınbey	9
KAZASI	Oğuzlar	12
	Duokuzagaç	21
	Poyraz	27
	Musabey	24
YEMŞENLİ(YEMŞİNLİ?) NAHIYESİ	Çalmarca	24
	Bayramdede	35
TOPLAM		170

karşılanmak üzere, 104 tanesini Silistre nahiyeleri ile Yemşenli nahiyesi; 36 tanesini Pazarcık kazası; 18'ini Kozluca ve 12'sini de Balçık kazası halkının inşâ etmesi kararlaştırılmıştı. Arapların iskânı işini organize etmekle görevlendirilen dergâh-ı âli kapucubaşlarından ve Babadağı kazası müdürü olan Hasan Bey'in bildirdiğine göre hânele-
rin yapımına 9 Cemiziyelevvel 1259 (7 Temmuz 1843) tarihinde başlanacaktır. Bir taraftan bu çalışmalar yürütülürken diğer yandan da iskân olunacak aileler İstanbul' dan gemilerle Balçık iskelesine oradan da arabalarla Pazarcık ve Yemşenli bölgelerine sevk edilmişlerdir(20).

Arapların bölgeye yabancı oluşlarından dolayı, ziraat usûllerini öğretmek, odun ve sair temin yolunu göstermek gibi konularda yardımcı olmak üzere üç ay süre ile her köy için yerliden birinin uygun ücretle görevlendirildiğini, ayrıca bazı kişilerin Yemşenli, Topçu ve Umurfakı'daki çiftçilerin yanında "fenn-i ziraat tahsîli için" geçici şekilde yerleştirildiklerini görmekteyiz(21). Bu iskânın askerden kaçmak gibi sebeplerle tekkelere bağlanıp dervişâne bir hayat sürenlere de müsbet bir misâl olmasına itina gösteren hükümet(22); her köye bir muhtar ile yardımcısının tayini ve birer imamın görevlendirilmesinin yanında yeterli arazi ile üç hâneye bir pulluk ve hayvan ile tohumluk verilmesini sağlamış ve beş sene müddetle aşâr alınmamasını kararlaştırmıştı. Hasan Bey'e verilen talimatta içlerinden bekâr olanların münasip şekilde evlendirilmelerine yardımcı olunması

(20) BA, Cevdet - Dahiliye No:632, 1841.

(21) BA, İrade-Dahiliye, No: 7964;10085

(22) BA, Cevdet-Dahiliye, No: 3863

ve nüfuslarının artmasının teşvik edilmesi tavsiye olunmuştu(23). Altı ayda bir doğan, ölen ve köye girip çıkan nüfusun yoklama defterlerinin tanzim edilerek merkeze gönderilmesi de emirler arasında yer almaktaydı. Gösterilen titizlik sayesinde iskânın kısa sürede gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Başarılı hizmetinden dolayı Hasan Bey'e rütbesine uygun nişan verilmişti(24).

Başlangıçta gösterilen titizliğe mukabil, Dobruca'nın şartlarına hemen alışamayan Arapların büyük ölçüde sıkıntı çektikleri, fakat her aşamada devletçe kendilerine kolaylıklar gösterildiği anlaşılmaktadır. Meselâ 1260 (1844) yılında ürettikleri ürün kendilerine yetmeyince yemelik ve tohumluk olmak üzere 45.431 kuruşluk tahıl verilmişti (25). Yine 1262 (1846) yılında telef olan hayvanlar devlet tarafından ikmâl edilmişti(26). Yalnız artık bu meblâğ borç şeklinde verilmekte ve ileriki yıllarda elde ettikleri üründen belli taksitlerle mahsup olunmaktaydı(27).

Dobruca'yı şenlendirmek isteyen hükümetin buraya gönderdiği nüfusun rahatı için gereken fedakârlıktan kaçınmadığını görmekteyiz. Bu durum 1856'dan sonra bölgeye yerleştirilen Kırım ve Kafkas muhâcirleri ile Rusya'ya dönüp göçüp de bilahare pişmanlık duyarak geri gelen gayrimüslim tebâya tanınan imtiyazlarda çok daha bâriz şekildedir. Kırım Savaşı'nın hemen akabinde buraya yerleştirilen 30.000 göçmenin yamısına (28), 1860'lı yıllarda iskân edilen toplam 120.000 kadar göçmenin (29) arazi, tohum, hayvan, iâşe ve diğer ihtiyaçları için harcanan paranın miktarı devrin şartlarına göre oldukça fazla idi(30).

Kırım Savaşı'nın ilk olarak Dobruca'da patlak vermesi üzerine buradaki halkın bir kısmı yine daha güneye göç etmek zorunda

---

(23) BA, Cevdet-Dahiliye, No:632, 10085.

(24) BA, İrade-Dahiliye, No:3863, Hasan Bey, diğer bir çok kaza müdürü gibi maaşsız çalışmakta olup, yaptığı bu hizmetler karşılığında herhangi bir ücret almamış, sadece vazifesi dolayısıyla meydana gelen masrafları devlet tarafından karşılanmıştı. BA, Cevdet-Dahiliye, No:1019.

(25) BA, Cevdet-Dahiliye, No: 3910.

(26) BA, Cevdet-Dahiliye, No: 1748.

(27) BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, No: 5113, 8961.

(28) Mark Pinson, "Russian Policy and the Emigration of the Crimean Tatars to the Ottoman Empire (1854-1862)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1 (İstanbul, 1972), s.44.

(29) Ancak bu nüfusun önemli bir kısmı 1880'lerden sonra Anadolu'ya göç etmişlerdi. Karpat, A.g.e., s.8.

(30) 1856-1876 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne göç eden muhâcirlere yapılan yardımlar ve bunun maliyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun, 1992, s.250-320.

kalmışlardı. İşgal sonrasında bu göçmenlerin tekrar eski yurtlarına dönmeleri sağlanmaya çalışılırken; savaş sırasında Ruslara türlü şekillerde yani casusluk, kılavuzluk, iâşe ve nakliyat işlerinde yardımcı olan Rum ve Bulgarların bir kısmı(31), Rus ordusuyla birlikte çekilince(32), onların bıraktıkları alanlara Kırım ve Kafkas muhâcirlerinin yerleştirilmesi söz konusu oldu.

Paris Antlaşması'nın Kırım Türkleri için yeterli güveni sağlayamaması üzerine buradaki bir kısım Türkle, müttefik ordularının Kırım'ı boşaltacaklarını anladıklarında hükümete baş vurarak Osmanlı Devleti'ne göç etmek için Müsaade istemişlerdi. Bâb-ı Ali bu isteğin reddedilmesi halinde Rusların mezâlîme baş vuracakları endişesiyle bir ferman yayınlayarak isteyenlerin Silistre eyâletindeki yerlere yerleştirilebileceklerini duyurdu. Zira bu bölge yani Dobruca ve civarı öteden beri göçmen Kırımlıların iskân edildikleri yer idi(33).

Bunun üzerine müracaat eden aileler; tüccar ve devlet gemileri ile Köstence, Balçık, Varna, limanlarına taşındı. Az sayıda ailenin İstanbul veya Anadolu limanlarına çıktıkları da görülmektedir. Bunların büyük kısmı da daha sonra Dobruca havalisindeki akrabalarının yanlarına gönderilmekteydi. Böylece ilk aşamada yani 1 Mayıs-12 Mayıs 1856 tarihleri arasında 11.134 kişi Rumeli sahillerine çıkarılmış oldu(34).

Öncelikle Dobruca ve havalisine yerleştirilen bu muhâcirlerin iskânı sırasında tatbik edilen yöntem hakkında hazırlanan 3 Mayıs 1856 tarihli talimatta şu hususlara yer verilmektedir(35):

a) Balçık iskelesine gelenler, iskân mahalleri hazırlanıncaya kadar çadırlara veya misafir suretiyle çevredeki köylere yerleştirileceklerdir.

b) Göçmenlerin din ve milliyetlerine bakılmaksızın toplu halde,

(31) BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, No: 178.

(32) Geniş bilgi için bkz. Mahir Aydın, "Vidin Bulgarlarının Rusya'ya Göç Ettirilmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*", Sayı 53 (İstanbul 1988), s.67-79. Gayrimüslimleri göç ettirmeye yönelik propogandayı Rusya, Anadolu ve Yunanistan'da da yürütmekteydi. Ancak bunların büyük kısmı ya Rusya'ya gitmeden limanlardan geri dönmüşler ya da gittikten birkaç yıl sonra Osmanlı Devleti'ne müracaat ederek kabul olunmalarını dilemişlerdi. Bkz. Saydam, A.g.e., s. 135-136.

(33) Vatandaşların 1783'lerden itibaren terk etmek zorunda kalan Kırım Türklerinin göçleri için bkz. Ethem Feyzi Gözaydın, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul, 1959; Mehmet Ali Ekrem, "Kırım ve Nogay Türklerinin Osmanlı Devrinde Dobruca'ya ve Tüm Rumeli'ye Geçmeleri ve Yerleşmeleri", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (11-15 Ekim 1976)*, III.C., Ankara, 1983, s.1599-1604. Shaw, A.g.e., II.C., s.245'te "Tatarlarla dolu yoksul Dobruca" ifadesini kullanmaktadır.

(34) BA, İrade-Meclis-i Mahsus No: 283, 1c1-(5)

(35) BA, İradeDahiliye, No:22622.

suyu mevcut, nehire ve denize yakın, boş ve verimli yerlere iskân olunmaları ilgililerce sağlanacaktır. Dobruca'da bunlara yetecek derecede arazi olduğundan kendilerine usulüne uygun şekilde tapuları ücretsiz olarak dağıtılacaktır.

c) Yerli halk komşuluk gereği, yani angarya olarak değil, muhâcirler için gerekli olan evlerin inşasına yardım edecekler, evlerin mümkün merteye düzgün bir şekilde ve sırada olmasına dikkat edilecektir.

ç) Evlerin inşaatı sürerken muhâcirlerin gelecek sene ekecekleri arazinin nadası şimdiden yapılmalıdır.

d) Çiftçilik yapacak olanlara ihtiyacı kadar tohumluk ve yemeklik zahire verilecektir.

e) Bunlardan belli bir süre vergi alınmayacak ve askerlikten muaf olacaklardır (10 sene vergiden 25 sene askerlikten). Teşkil edilecek yeni köylerin birleştirilmeleri ile kazalar oluşturulacak(36), kaza yöneticileri kendi aralarından seçilecektir.

f) Verilen malzemeler ile hayvanlar şimdilik yardım şeklinde veriliyor ise de, hazinenin yükünü azaltmak için kendilerine kuvvet geldiğinde aldıklarını geri ödeyeceklerdir.

Gerçekten de talimatta belirtildiği üzere Balçık'a çıkan muhâcirler çevredeki kaza ve köylere dağıtılmışlardı. İlk grup muhâcirlerden 1.129 hâne ve 4.140 nüfusun eşyalarıyla birlikte şu kazalar halkı tarafından kendi arabalarıyla taşınmıştır (37):

Nahiye ve Kazanın adı	Hane	Nüfus
Balçık kazası köylerine	419	1564
Hacıoğlu Pazarı (Pazarcık) kazasına	165	581
Mankalya kazası	67	241
Umurfakı kazası Topçu nah.	219	820
Yemşenli nahiyesi	259	934

(36) Bu sırada kurulan kazaların içinde en önemlilerinden biri Sultan Abdülmecid'in adına izafeten Mecidiye olarak adlandırılan eski Karasu olup buna dair ayrıntılı bilgi Karpaz, A.g.m., S.1-25'te bulunmaktadır. Bölgedeki ilk iskân memuru olan Numan Efendi buradan bahsederken; "el-hâletü hâzihî senede iki def'a rûz-u Hızır ve Kasım esnasında panayır küşâd ve etraf ve eknâftan tüccar ve züvvâr ve Dobruca ahâliheri tecemmu ve tahaşşüd ederek hasır ve çarekeden dükkânlar ve kulûbe gibi inşa ve icâd ile külliyyetlü ahz u itâ olarak hayvanât satılmakta olmasına ve mevki-i coğrafyasınca Tuna nehri dört saat ve Karadeniz'in Köstence iskelesi beş saat mesafe olarak âb u havası lathif ve iki tarafı Dobruca ovası rai-i hayvanâta ve ziraat ve hîrâsete elverişli münbit ve mahsûldâr yani şâyân-ı imâr bir mahal bulunmasına binâen ... muhâcirin-i merkûmenin istekli tüccar ve esnaf olanlarının mahall-i mezbûre ve ziraat erbâbı bulunanlarının etrafında kâin kurâlara ve hâli yurtluklara ivâ ve iskânların mülken ziyâde fevâidi nüstelzim olacağı (aşîkârdır): demektir. BA, İrade-Dahiliye, No:22844.

(37) BA, İrade-Meclis-i Mahsus, No: 283, lef-6.

Diğer gruplar ise yine halkın yardımlarıyla **Şumnu, Hezargrad, Yenipazar, Prevadi, Kozluca** kazalarına sevk edilmişlerdir (38).

Karasu ve çevresine yerleştirilecekler için toplam 3000 evin yapılması gerekiyordu. Hasat mevsiminden önce bunların yapılabilmesi için civardaki kazalara "**hâne inşâ etme zorunluluğu**" getirildi. Bu hânelerin 500 tanesinin **Tirnova**; 500 tanesinin **Ziştovi, Niğbolu, Plevne, Lofça, Slovi**; 500'ünün **İslimiye, Karinâbâd, Rusikasrı, Aydos, Yanbolu** gibi savaş sırasında fazla külfet altına girmeyen kazalarca ve kalan 1.500 hânenin de **Silistre** eyâletince yapılması kararlaştırılmıştı. Evlerin daha önce Araplara yapıldığı gibi çevredeki ormandan faydalanmak suretiyle ahşaptan ve iki odalı olarak yapılması uygun görülmüştü (39).

1860'tan sonra gelen muhâcirler için de devletin arazi, tohum, hayvan ve sâir yardımlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu sefer gelenlerin sayıları fazla olduğundan yapılan yardımların öncekilere nazaran daha düşük düzeyde tutulduğu görülüyor. Buna karşılık iskân keyfiyetinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için **Miralay Nusret Bey** görevlendirilmiştir. **Nusret Bey** kendisine verilen 16 Ağustos 1860 tarihli mazbatada belirtildiği üzere muhâcirleri **Edirne, Silistre** ve **Varna** eyâletindeki devlete ait boş yerlere yerleştirmekle görevliydi (40). Yeni köylerin kurulmasının yanında eski köylerden boş ev bulunan yerlere de göçmen konulması, köylünün ihtiyacından fazla olarak gasp ettiği mer'aların ellerinden alınması, kurulacak yerleşim birimlerinin planlarının geometrik şekilde olması özellikle tenbih olunmaktaydı (41)

Göçmenlerin iskânı sırasında yerli müslüman veya gayrimüslim halkın büyük ölçüde yardımcı olması oldukça ilginçtir. Devletin imkânlarının kısıtlı olması sebebiyle Kırım'dan ve Kafkasya'dan kitleler halinde gelen gruplara yeterince yardım yapılamıyordu. İşte bu noktada bilhassa halkın aynı yardımları çok mabule geçiyordu. Devletin muhâcirlerin sadece fekirlerine yeni gelenlerin ortalama olarak yarısına günde yarım kıyye ekmek bedeli verebildiği bir durumda, halkın verdiği çorba, fasulye, nohut gibi gıda maddeleri ile eski veya yeni giyim malzemelerinin taşıdığı önem fazlaydı.(42).

(38) BA, İrade-Dahiliye, No:23211.

(39) Saydam, A.g.e., s.201-202.

(40) Talimatın tam metni için bkz. BA, İrade-Dahiliye, No:30579, İef-2

(41) Plevne-Rahove-Lofça-Sofya yolları üzerinde kurulan Aziziye adı verilen 500 hânelik yerleşim biriminin krokisi için bkz. BA, İrade-Dahiliye, No:31797. yine Beştepe bölgesinde 15 köy ve bir kasabadan ibaret olarak Mahmudiye (Tuğça-Babaduğu Bölgesinde) kasabası kurulmuştur. B.A. İrade-Dahiliye, No:31544.

(42) Ayrıntılı bilgi için bkz. Saydam, A.g.e., s.250 v.d.

Bu dönemde Dobruca'nın tamamını kapsayan **Tuna Vilayeti**'nin bütün kazalarına muhacir iskân edildiği görülmektedir. Eldeki belgeler kurulan muhacir köylerinin listesini vermeye yeterli olmamakla birlikte, bu iskân çalışmaları ile bölgenin bir hayli şenlendiğini rahatlıkla söylemek mümkündür. Göç hadisesinin iyice azaldığı 1866 yılından sonra buralarda geniş çaplı reform hareketlerine girilmiş, Köstence ile Varna'yı iç bölgelere bağlayan demir yolları inşâ edilmişti. Bütün bu iskân faaliyetleri sırasında devletin üzerinde bilhassa titizlikle durduğu husus, gayrimüslim tebâyâ rahatsızlık verecek bir durumun meydana getirilmemesiydi. Nitekim 1860 tarihli bir talimatnâmede geçen şu ifadeler bunu açıkça göstermektedir: "... **Bunların (muhacirlerin) mizac ve mişvârları ve vakt u hâlin meydana olan nezâketi cihetiyle sırf hıristiyandan ibaret olan kurâyâ pek yakın olarak tavnî ve iskân olundukları halde hüsn-ü imtizâc edemeyerek hud'ayı mucib olacağı misüllü teb'a-a-yı gayr-ı müslimenin tevahhuşlarını dahi istilzâm edeceğinden bu dakikaya sarf-ı enzâr-ı dikkat olunarak mahzûr-ü mezbûrden vâreste olacak suretle tavnî ve iskânlarına itinâ kılınacaktır...**" (43).

Demekki devletin niyeti; şu ya da bu grubu rahatsız etmek olmayıp sadece bölgedeki boş alanların değerlendirilmesini sağlamak ve özellikle Rusya'nın buraya yönelik propogandalarına karşı kendisine taraftar bir kitle oluşturmaktı. Batılı devletlerin ve yayın organlarının o sıralarda yaydığı gibi, hıristiyan tebâyâ tehdid amacıyla yapılan herhangi bir çalışma olmadıktan başka hatta onların da bu husustaki yardımları Osmanlı belgelerine ve basınına yansımış idi. Öte yandan Bab-ı Ali'nin **Mithat Paşa** gibi çalışkan bir valiyi buraya tayin etmesi, yaptığı yatırımlarda kendisini desteklemesi, Dobruca'ya verilen önemi göstermektedir. Ancak Dobruca 1877-1878 savaşında elden çıktıktan sonra buradaki halkın büyük bir kısmı göç etmek zorunda kalmıştı.